

Тақризи

роҳбари илмӣ ба рисолаи диссертатсионии Абдулманнонзода
Муҳаммадсиддиқ Абдучаббор зери унвони “Таҳқиқи масоили мавзӯӣ,
поэтиқӣ, бадеӣ ва сабкии ғазалиёти Саъдӣ” барои дарёфти дараҷаи илмии
номзади илми филология аз рӯйи ихтисоси 10. 01.08 – Назарияи адабиёт.

Матншиносӣ

Дар таърихи адабиёти классикии форсу тоҷик қисмати аъзами шоирон ба эҷоди жанри ғазал эҳтимом варзидаанд. Агар як-ду шоирро, ки ба сурудани маснавӣ ё достон, рубоӣ, қасида ва ё дигар анвои дигар даст зада, бештар аз тариқи яке аз анвои ғавқуззикр шуҳрат пайдо кардаанд, ба назар нагирем, қолли суҳанварони пешин ба сурудани ғазал муҳаббати хосса доштанд. Дар ҳар давраи шеъри форсӣ ва ҳамчунин, дар ҳар сабки адабӣ чанд тан суҳанварон дида мешаванд, ки аз тариқи ғазал маъруфият пайдо карда, дар қиёс бо дигарон дар сурудани ин жанр ҳаққи устодӣ пайдо кардаанд. Аз ҷумлаи ин шоирон яке Шайх Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ ба ҳисоб меравад, ки адабиёти асри XIII, хусусан ғазалсароӣи форсии даврони мазкур ба номи вай муҳр зада шудааст. Бо ин ки дар давраи мазкур ду шоири тавонои дигар – Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ ва Амир Хусрави Дехлавӣ ба саҳнаи назми форсӣ қадам гузошта, дар эҷоди ғазалиёти гаронмоёи ҳеш маъруфият ҳам пайдо карда буданд, саҳми Шайх Саъдии Шерозӣ дар рушду таҳаввули сохтор ва мазмуну мундариҷаи жанри ғазал беназир аст. Хидматҳои Шайх Саъдӣ дар инкишофи жанри ғазал то бад-он дараҷа аст, ки баъдан Ҳоҷа Ҳофиз – бузургтарин ғазалсароӣи ҳама даврони шеъри форсӣ ўро устоди ғазал эътироф намудааст.

Дар хусуси ғазалиёти Шайх Саъдӣ чи дар адабиётшиносии хориҷӣ ва чи ватанӣ таҳқиқоти гуногун ва дар сутуҳи муҳталиф рӯйи қор омадаанд. Бо ин ки дар таҳқиқоти гуногуни пажӯҳандагонӣ ҳаёт ва осори Саъдӣ тамоми эҷодиёти адиб, чи назму чи наسر ва хусусиятҳои мутавотири онҳо мавриди баррасиву таҳқиқ қарор гирифтаанд, аммо боз

хам бисёр пахлуҳои эҷодиёти Саъдӣ, ба хосса онҳое, ки ба назми оламгири ӯ иртибот доранд, то ба ҳол ба таҷдиди назар, ковишхову пӯйишҳои навтару амиқтар ва густардатаре дар ҳаҷми як рисолаи диссертатсионӣ ниёз доранд. Дар иртибот бо ҳамин, метавон гуфт, ки рисолаи диссертатсионии Абдулманнонзода Муҳаммадсиддик Абдучаббор зери унвони “Вижагиҳои мавзӯӣ, поэтикӣ ва сабкии ғазалиёти Саъдии Шерозӣ”, ки барои дарёфту химояи дараҷаи илмии номзади илми филология ба анҷом расонидааст, аз шумори корҳои наву серпахлу дар мавзӯи эҷодиёти ин суҳанвари бузург дар намои ғазалиёти вай ба ҳисоб меравад.

Рисолаи диссертатсионии мазкур иборат аз муқаддима, се боб, 7 зерфасл, хулоса ва феҳрасти адабиёт буда, фарогири 187 саҳифаи компютерӣ мебошад.

Дар қисмати муқаддима муаллиф роҷеъ ба мубрамӣ ва зарурати таҳқиқ, дараҷаи азхудшудаи масъалаи илмӣ, заминаҳои назариявӣю методологии таҳқиқ, ҳадафи таҳқиқ, объект ва предмети таҳқиқ, усулҳои дар таҳқиқ истифодабурда, нағониҳо ва дигар нуқтаҳои лозими қисмати мазкур маълумот додааст.

Дар боби аввал – “Саъдии Шерозӣ ва рушду таҳаввули жанри ғазал”, ки аз ду фасл ё зербоб иборат аст, муаллиф роҷеъ ба ташаккули жанри ғазал дар адабиёти форсу тоҷик ва дар иртибот бар ин оид ба рушду инкишофи жанри ғазал дар эҷодиёти Саъдии Шерозӣ, масоили ғоявӣю мавзӯӣ дар ғазалиёти Саъдӣ, аз ҷумла мавзӯи ишқ ва хусусиятҳои он, ҷаҳонбинӣ ва ақоиди фалсафаву ирфонӣ дар ғазалиёти Саъдӣ таҳқиқот бурдааст. Аз ҷумла, дар фасли якуми боби мазкур – “Саъдии Шерозӣ ва ташаккули жанри ғазал дар адабиёти форсу тоҷик” муаллиф оид ба сайри таърихии ғазал ба ҳайси яке аз маъруфттарин жанрҳои шеъри форсӣ ва мароҳили рушду инкишофи он суҳан ронда, қайд менамояд, ки жанри мазкур нисбат ба дигар анвои шеъри форсӣ, ба монанди: қасида, маснавӣ, рубоӣ ва қитъа ҷавонтар мебошад. Дар ин

росто муаллиф дуруст қайд менамояд, ки жанри ғазал махсус ба шеърӯ шоирии форсӣ аст, чун бавучудоранда ва мукташифи аслии он ба хайси як жанри алоҳидаву вижа шоирони форсиянд.

Дар фасли дувуми боби мазкур муаллиф тавонистааст, ки меҳвари мавзуот ё мавзуҳои калидӣ дар ғазалиёти Шайх Саъдиро муайян намуда, оид ба вижагиҳои асосии онҳо андешаҳои ҷолиб баён намояд. Як нуктаи қобили тавачҷух дар ин маврид диди муҳаққиконаи муаллиф ба мавзуи ишқу муҳаббат ва ирфону фалсафаи ғазалиёти Саъдӣ аст. Муаллиф андешаҳову орои ишқӣ ва фалсафии Саъдиро аз ду дидгоҳ: воқеиву заминӣ ва ирфониву фалсафӣ баррасӣ карда, дар ин маврид назари шахсии худро баён дошта тавонистааст.

Дар боби дувум, ки **“Масоили поэтикии ғазалиёти Саъдӣ”** унвонгузорӣ шудааст, муаллиф дар се фасл перомуни се вижагии поэтикии ғазалиёти Саъдӣ: вазн, қофия ва радиф таҳқиқот бурдааст. Муаллиф дар иртибот бо вазни ғазалиёти Саъдӣ дуруст қайд намудааст, ки аз асоситарин омилҳои хушоҳангии ғазалиёти Саъдӣ – ин интиҳоби авзони дилнишину гӯшнавоз мебошад. Ҷ вазнҳои амсоли: хазаҷ, раҷаз, рамал, мутақориб ва аз бахрҳои фаръӣ музореъ, сареъ, мунсарех, муҷтас(с) ва хафифро омили муҳимми танинғангезӣ, хушнавоӣ ва гӯшнавозии ғазалиёти шоир шумурда, нақши онҳоро дар ҷанбаи мусиқоии на танҳо ашъори Саъдӣ, қулли шеъри форсӣ басо назаррас хисобидааст.

Дар ҳамин боб муаллиф дар иртибот бо қофияву радиф дар ғазалиёти Шайх Саъдӣ андешаҳои ҷолиб баён карда, нақши ин ду унсӯри шаклсози шеъри форсиро дар ғазалиёти Саъдӣ бас муҳимму барҷаста арзёбӣ кардааст. Муаллиф яке аз хусусиёти назаррас дар қофиягузинии Саъдиро иборат аз интиҳоб ва истифодаи қофияҳои нобу обношуста доништа, ки шоистаи истиқбол аст; чун, дар ҳақиқат, дар ғазалиёти шоир метавон бо баъзе қавофӣ бархӯрд кард, ки дар осори дигар шоирон назари онон ё тамоман вучуд надорад, ё бас ба нудрат ба дида дармеояд. Намунаи яке аз ин қофияҳоро муаллиф дар қофияҳои оварда, ки дар

газалҳои шоир тавассути бандаки хабарӣ дар шахси ғоиб (3-юм)-и шумораи ҷамъ (*адаманд, қадаманд, заманд, ҳараманд, санаманд, бидаманд, каманд, рақаманд, бичаманд, ҳакаманд, хадаманд, баҳаманд, аламанд, ситаманд, бираманд*), пасванди “-гӣ” (*парирухсорагӣ, борагӣ, майхорагӣ, оворагӣ ва бечорагӣ*) бандакҷонишини шахси 1-уми танҳо: -им (-ам, -ям) (*танҳоим, шикебоим*) сохта шудаанд. Муаллиф, ҳамчунин, дар бобати дигар хусусиёти қофия, аз ҷумла, тарсеъ ё қофияҳои дарунӣ, вижагиҳои корбурди қофияҳои дарунӣ ё роҳҳои гуногуни қофиягузинӣ дар газалиёти Фигонӣ (ду бор сурат гирифтани қофия дар мисраоти якуми газал, яъне мисраоти озод аз қофияҳои умумӣ; дар як байт се бор сурат пазируфтани ҳамохангӣ ё ягонагии танини ҳуруф), ҳадди балиғи тарсеъкорӣ дар матни мисраъ ва байт, ба кор гирифтани имола ба ҳайси қофия ва вижагиҳои истифодаи он, такрори қофия, корбурди вожаҳои ғайрифеълӣ дар радифи вожаҳои феълӣ дар мисоли газалиёти Саъдӣ таҳқиқоти қобили тавачҷух бурдааст.

Дар иртибот бо радиф ва чигунагии истифодаи он дар газалиёти Саъдӣ муаллиф дар фасли дувуми боби мазкур изҳори назар кардааст. Муаллиф дуруст андешаронӣ мекунад, ки агарчи дар девони Саъдӣ газалҳои зиёди берадиф ба ҷашм мерасанд, аммо нақши радиф ба ҳайси як унсури шаклсози жанри газал басо муҳим аст. Бар тибқи андешаҳои муаллиф, яке аз вижагиҳои назаррас дар газалҳои Саъдӣ – ин корбурди радифҳои нав, ки қаблан дар ашъори дигар шоирон ба назар намерасанд, ба ҳисоб меравад. Ин андешаи хешро муаллиф дар мисоли вожаҳои амсоли: *бибошад, бигирифт, дидаме, диҳод, менаравад, наёфта, ой, ўфтад* далелнок карда, ки шоистаи истиқбол аст. Муаллиф зимни таҳқику қовиш дар чигунагии корбурди радиф дар газалиёти Саъдӣ, ҳамчунин, дигар вижагиҳоро дар созмондихиву қорбасти радифҳои мустафоди шоир, аз ҷумла бақоргирии услуби қадим дар ашқоли гуногуни феълҳои мурадлаф (*бибошад, менаравад, ўфтад, дидаме, наёфта*), корбурди радифҳои ғайрифеълӣ (*дарवेशон, роят, ту*),

бақоргирии анвои гуногуни ибора (*рӯи ту, эй санам*), қорбурди ҷумлаи воҳиду алоҳида дар тарҳбандии унсури мазкур ("*эй дӯст, даст гир*", "*Мо низ ҳам бад нестем*") баррасӣ кардааст, ки ин равиши таҳқиқи ӯ то ҳади ситоянда аз кӯшишҳои устувору диди жарфаш далолат менамоянд.

Дар боби сеюми диссертатсия – **“Масоили сабкӣ ва бадеии ғазалиёти Саъдӣ”** муаллиф дар хитои ду фасл ба ду ҷанбаи ғазалиёти Саъдӣ: услубу тарзи баён ва зинаткорӣҳои ҳунарии вай дахл кардааст. Дар фасли якум, ки мавсум ба “Вижагиҳои сабкӣ-забонии ғазалиёти Саъдӣ” мебошад, вижагиҳои асосӣ, калидӣ ва ҷашмраси услубиву баёнии ғазалҳои шоир аз ҷониби муаллиф мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Бар тибқи андешаҳои муаллиф, вижагиҳои меҳвариву назаррастарини сабкӣ дар матни ғазалиёти Саъдӣ – инҳо қорбурди маҳсули фаҳрия, содабаёнӣ ва равиши саҳли мумтанеъ, ҳифзи ваҳдати мавзӯ, истифодаи вожаҳо, ибораву ифодаҳо ва амсолу мақолҳои халқӣ, истифодаи вофир аз тамсил ба ҳайси сутуни устувори бадеёқорӣ ва баъеъгуфторӣ дар ғазалиёти шоир маҳсуб хоҳанд рафт. Дар ҳақиқат, он чи муаллиф дар бобати вижагиҳои ғавқуззикр ба ҳайси муҳимтарин аносири сабкзо ё муваҷҷиди услуб дар ғазалиёти Саъдӣ андешаронӣ кардааст, шоистаи дастгирӣ аст, зеро хусусиёти мазкур то вуруди Саъдӣ ба сахнаи шеърӣ форсӣ дар эҷодиёти ҳеч ҳунарманди дигаре бад-ин ҳад ва бад-ин мартаба бар тани ашъори вай ҷилва нақарда буданд, ки дар ғазалҳои Шайх Саъдӣ. Маҳз ҳамин равиши ғазалпардозии Саъдӣ баъдан аз ҷониби ғазалсароёни зиёди форсӣ мавриди истиқболу пазириш ва арҷу иқром қарор гирифт.

Дар фасли дувуми боби мазкур – “Хусусиятҳои бадеии ғазалиёти Саъдӣ” муаллиф роҷеъ ба орояҳои ҳунариё ё воситаҳои тасвири бадеӣ, ки дар ғазалиёти Саъдӣ мақоми калидиву меҳварӣ доранд, таҳқиқот бурдааст. Бар тибқи нишондоди муаллиф, ки маншаъ аз қовишҳову мушоҳидаҳо ва таҳлилҳои омории вай гирифтаанд, дар ғазалиёти Саъдӣ орояҳои адабие аз қабилӣ: ташбеҳ, тамсил, истиора, талмеҳ, тазод,

ташхис аз муҳимтарин ва калидитарин васоити тасвири бадеӣ ба шумор мераванд. Махз тавассути орояҳои мазкур газалҳои Саъдӣ ҷаззобу хушоянд ва муассиртар гашта, дар хотири хонандаи худ нақши вижа пайдо мекунанд. Муаллиф дар таҳқиқи санъатҳои бадеии дар газалиёти Саъдӣ истифодашуда аз ҳар кадом намунаҳои алоҳидаи шеърӣ оварда, андешаҳои худро тавассути онҳо устувортару муаллалтар гардонидаст. Як усули шоистаи таҳсини муаллифи диссертатсия дар он аст, ки вай зимни баррасии санъатҳои мустафод дар газалиёти Саъдӣ бар намунаҳои шохид ё амсилаи шеърӣ иктифо накарда, дар кашфу истехқоқи анво, шаклҳо ва хусусиятҳои гуногуни қисмате аз санъатҳои мазкур кӯшиш ба харҷ додааст. Ин равиши таҳқиқ чи дар мавриди ташбеҳу тамсил, чи дар бобати истиораву талмеҳ ва дигар анвои орояҳои адабии мустафод дар газалиёти Саъдӣ ба хубӣ мушоҳида мешавад. Масалан, дар мавриди ташбеҳ муаллиф дар мавриди таъйини мақоми санъати мазкур ба ҳайси яке аз рукнҳои собиту устувори бадеъсоз дар газалиёти Саъдӣ, қаблан дар хусуси асоситарин васоити ташбеҳсоз дар матни ашъори шоир (*гӯяд, мисоли, монӣ, монад, пиндорӣ, чу, чун, чунон, чунонки (чунон-к), ҳамчу, ҳамчунон, феълҳои ташбеҳсоз, аз ҷумла монистан*), баъдан роҷеъ ба навъҳои ташбеҳ ва дигар хусусиятҳои фарқкунандаи он андешаронӣ карда, суҳанони худро аз тариқи мисолҳои шохид, яъне абёт аз газалиёти шоир мустанад месозад.

Натиҷагирҳои муаллиф дар қисмати хулоса ва тавсияҳои диссертатсия ба таври муназзам дарҷ гашта, мухтавои корро ба пуррагӣ дар бар мегиранд. Муаллиф тавонистааст, ки ба таври басо мучаз ҳар боб ва фаслҳои қорашро хулосабандӣ намояд.

Қисмати феҳраст ё китобномаи қор низ сазовори қайд аст, чун тамоми адабиёти дар ин қисмат додашуда мантиқану мазмунан ё аз ягон вачҳе бо мавзӯи умумии қор бастагиву алоқамандӣ дорад.

Муаллифи диссертатсия фишурдаи қорашро низ бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ ба анҷом расонидааст. Фишурда ба пуррагӣ мухтавои диссертатсияро ба гунаи басо мухтасару мучаз дар бар мегирад.

Мақолаҳои дар охири фишурда овардашуда ҳамагӣ дар маҷаллаҳои аз ҷониби КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва КОА-и Федератсияи Россия ба таърифи расида, 6 ададро дар бар мегиранд. Мазмуну мундариҷаи ҳамаи мақолаҳои мазкур бо муҳтавои умумии қор қомилан мувофиқат менамоянд ва аз вазъе бо бобҳо ё фаслҳои муайяни қор қорбитаи мавзӯиву мантиқӣ қоранд.

Бинобар он қи қайд қарқид, метавон қуфт, қи қисолаи қиссертатсионии Абдулманнонзода Муҳаммадқиддиқ Абдуҷаббор қери унвоии “Таҳқиқи қасоили мавзӯӣ, поэтиқӣ, бадеӣ ва сабқии қазалиёти Саъдӣ” баанҷомқасида ба ҳисоб қарфта, барои ҳимоя қазовор аст ва муаллифи он барои қарёфти қарачаи илқии номзади илқии қилология аз рӯйи ихтисоси 10. 01.08 – Назарии адабиёт. Матнқиносӣ арзанда аст.

Д.и.ф., профессори қарфадрои
забони тоҷиқии Донишқохи давлатии
қолия ва иқтисоди Тоҷикистон:

Саидҷаъфаров О.Ш.

Имзои Саидҷаъфаров О.Ш. қор қасдиқ менамоям.
Сардори шуъбаи қардрҳо ва қорҳои
маҳсуси ДДМИ

Шарипов У.А.

734067, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, қўч. Нахимов 64/14,
Донишқохи давлатии
қолия ва иқтисоди Тоҷикистон
Тел./факс: (+992) 909093184
e-mail: Ozod_060374@mail.ru